

*Протојереј ставрофор др Зоран Крстић, ванредни професор
Универзитет у Београду, Православни богословски факултет*

Abstract. Аутор у свом тексту разматра неке аспекте многодимензионалног проблема праксе еутаназије из угла хришћанске теологије. С обзиром да постоји обилна литература на многим језицима аутор се ограничава на два, по његовом мишљењу, кључна културолошка питања на којима почива еутаназија, а који имају и своју хришћанску димензију. Прво је табуизација смрти у савременом друштву чиме савремени човек изражава своју немоћ пред чињеницом смрти, покушавајући да је „заборави“, избрише из живота потискујући је на животне маргине и у строгу приватност. Друго је разматрање еутаназије као индивидуалног права на смрт. У оквирима хришћанске теологије човек се доживљава као биће заједнице те тако аутор сматра да чињеница смрти не може бити посматрана као ексклузивно право појединца. Као својеврсни закључак аутор отвара питање значаја палијативне неге терминално оболелих.

Key words. биоетика, званични документи црква, право на смрт, индивидуа, заједница

[ЕУТАНАЗИЈА КАО ДРУШТВЕНО, БИОЕТИЧКО И ХРИШЋАНСКО ПИТАЊЕ](#)

Питање еутаназије је једно од најактуелнијих и највише расправљаних биоетичких проблема. Сучељавања дијаметрално различитих ставова лекара, правника, психолога па и теолога показују колико је то питање, данас, постало сложено и многодимензионално. О томе сведочи и обиље литературе на свим светским језицима[1]. Биоетика је, између осталог, и поље сусрета биолошких наука (најшире схваћених) и теологије. Буран развој биолошких наука последњих деценија често доводи обичне људе, али и стручњаке у стање беспомоћности: шта са свим тим научним чињеницама? Како вредновати све могућности које због њих из њих произилазе? Јер чињенице нису вредности. „Наука зна, етика вреднује“[2].

У наставку овог рада бих желео да укажем на одређене друштвено-историјске и културолошке димензије проблема еутаназије, као специфичног биоетичког проблема, са становишта хришћанске теологије.

1. Одређење појма

Еутаназија се као појам користи у различитим значењима и није увек сигурно да су учесници у дискурсу сагласни око његовог значења. Појам је старојелинског порекла и његово буквално значење је добра, лепа (ευ) смрт (θάνατος). И већ код буквалног значења се може поставити питање у ком смислу добра и како смрт може бити лепа и добра.

Класичан пример кога се није лоше присетити, је случај славног и вишеструког победника античких Олимпијских игара Диагоре са Родоса[3]. Три његова сина су такође били атлете и истога дана су и они, као и отац, победили у одређеним олимпијским дисциплинама. После тако славне победе оца и синова они су Диагору подигли на рамена и пронели око стадиона. У једном моменту неко од гледалаца је узвикнуо: „Умри сада Диагора. Који бољи тренутак чекаш? Не можеш, свакако, постати бог на Олимпу!“[4] И заиста је од узбуђења и среће Диагора испустио свој дух и постао пример еутаназије, добре смрти.

Међутим, овакво значење еутаназије је резервисано за мит и литературу, а у медицинској и правничкој терминологији она значи „намерно планиран захват чија је првенствена сврха прекинути живот, када се исти налази у особитом стању трпљења; неузлечивости или близу смрти“[5].

Као својеврсно „право на смрт“ можемо, даље, у расветљавању значења појма, разликовати активну од пасивне еутаназије а чије не разликовање може довести до забуне. Активна еутаназија подразумева дело чија је последица смрт пацијента и може бити директна, на изричити захтев пацијента, и индиректна, на захтев породице или неког другог овлашћеног (државе?) када се пацијент налази у стању коме и није способан да доноси одлуке, и пасивна[6] која значи препуштање особе смрти, односно ускраћивање клиничке помоћи.

У основи различитог разумевања и прихватања или неприхватања еутаназије се крију чак и дијаметрално различити приступи једном од модерних индивидуалних права какво је право на смрт и право на достојанствено умирање, о чему ће бити речи касније са становишта хришћанске теологије.

2. Еутаназија кроз историју

За разлику од већине биоетичких тема које су све новијег датума, еутаназија („добра смрт“) има своју дугу историју. Антички свет се углавном негативно односио према еутаназији, али повремено су се могли чути и аргументи у прилог ове праксе и то не од безначајних поборника. Један од њих је био и Платон који се у својој „Републици“ залаже за ову праксу у случају тешких болесника.

Генерално се кроз историју може приметити, што важи и данас, да се етика заснована на религијским метафизичким темељима била, углавном, противник праксе еутаназије[7]. То се, такође, односи и на Хипократову лекарску заклетву која у оригиналној верзији каже да „никоме нећу, чак и ако ме замоли, преписати смртоносан отров нити ћу му дати савет који може проузроковати његову смрт“, док модерна верзија ове заклетве усвојена у Женеви 1946. год. каже да ћу „апсолутно поштовати људски живот од самог почетка“. Са појавом хришћанства ова се проблематика потпуно скида са дневног реда а нега и брига неизлечивих болесника постаје својеврсни знак делатне хришћанске љубави. И сада поново, од пре неколико деценија питање и проблем еутаназије се враћа у жижу интересовања али на модерним схватањима апсолутне аутономије појединца.

Међутим, оно што бих у овом историјском прегледу желео да истакнем нису ставови појединаца, па чак ни ставови лекарске професије већ својеврсни облици „друштвене“ еутаназије. У ту сврху бих поменуо две праксе у две историјске епохе имајући у виду да противници еутаназије често изражавају бојазан да би легализација еутаназије могла за последицу да има формирање једне нове, модерне „друштвене“ еутаназије.

Основни узрок праксе коју називам „друштвеном“ еутаназијом је чињеница да су сва предмодерна друштва била претежно колективистичког карактера што је значило да се акценат налази на правима колектива у односу на појединца. Тако ћемо се најпре сетити Старе Грчке, односно Спарте. Убиства деце са инвалидитетом (бацањем у понор или напуштањем) се сматрало друштвеном обавезом која ослобађа породице а и читаво друштво „паразита“.

Други, нама историјски много ближи пример је нацистичка Немачка. Ткз. *Акција Т4* је био програм еутаназије који није имао само антисемитски карактер већ се примењивао и на саме Немце. Садржај и циљ програма је био уклањање „безвредних“ живота како су то описали и тај појам ставили у наслов књиге двојица Немаца у Лајпцигу 1920. год[8]. Програм је био на снази од октобра 1939. до августа 1941. Страдало је око 70000 старих,

ментално болесних одраслих Немаца и деце са различитим врстама инвалидитета[9]. Ово је био само један аспект Хитлерове идеологије расне хигијене и социјалдарвинизма чије су идеје, истини за вољу, биле распрострањене не само у Немачкој већ и широм Европе у првој половини 20. века. Хитлер их је назначио већ у својој књизи *Mein Kampf* (1924.) да би их касније и спровео у дело. Процењује се да је од 1933. до 1939. око 35 000 људи стерилисано на основу идеологије расне хигијене.

Поборници еутаназије свакако да не граде данас своја залагања и аргументе на расној хигијени, али противници (да ли с разлогом?) истичу да би легализација еутаназије, посебно у правно недовољно сигурним и уређеним државама, лако могла да „склизне“ у ослобађање од људи чије је умирање скупо а изгледи на излечење никакви. Новац би могао, по њиховом мишљењу, да буде основа једне нове политике, и поред свих заштита индивидуалних људских права, политике „друштвене“ хигијене. Поред новца, ова се опасност крије и код активне индиректне еутаназије. Закон ће свакако прописати ко су они који могу да одлуче о нечијем престанку живота, али на основу чега? Да ли ће та одлука бити заправо избор, не породице већ лекара и не отвара ли то простор патернализму лекарске професије која ће одлучивати о животу и смрти својих пацијената.

3. Теолошки приступ

У одређеном смислу може се говорити о хришћанској еутаназији. Верни се свакодневно моле „да остало време живота свога у миру и покајању проведемо и да крај живота нашег буде хришћански, без бола, непостидан, миран и да добар одговор дамо на Страшном Христовом суду“[10]. Хришћански се може живети а такође и умирати. Ту „добра смрт“ међутим, хришћани не очекују од себе или другог човека већ од Бога. Почетак и крај нашег живота су у искључивој Божијој власти тако да је убрзање смрти из било ког разлога за хришћане начелно неприхватљиво.

3.1. Званична документа

Званична документа како Православне тако и Римокатоличке Цркве изричито су против било ког облика еутаназије. У *Основама социјалне концепције Руске Православне Цркве* [11], документу Светог архијерејског синода РПЦ, се наводи:

Црква, остајући верна заповести Божијој не убиј (Изл 20,13) не може да призна као морално прихватљиве – данас у свету раширене – покушаје легализације такозване еутаназије, односно намерног усмрћивања безнадежно болесних (чак ни када је то њихова жеља). Молба болесника за убрзање смрти каткада је условљена стањем депресије које га лишава могућности да исправно процењује свој положај. Признавање легитимности еутаназије довело би до умањења достојанства и до изопачења професионалне дужности лекара, који је позван да очува, а не да прекине живот. „Право на смрт“ лако може да се претвори у претњу по живот пацијената за чије лечење нема довољно новчаних средстава[12].

Исти такав документ Римокатоличке Цркве[13] истиче да је *прво од основних људских права, право на живот, почев од зачећа па до природног окончања; оно условљава остварење сваког другог права и подразумева, посебно, да је недопустив било који вид намерно изазваног побачаја и еутаназије* [14].

Оно што сам у почетку поставио као циљ текста јесте расветљавање управо ових изричитих и недвосмислених ставова у односу на савремени културолошки контекст о чињеници смрти као и о праву на „достојанствену“ смрт као индивидуалном праву.

3.2. Смрт у савременој култури

Многи од теоретичара различитих усмерења су сагласни да данас имамо својеврсну табуизацију смрти или прецизније умирања[15]. Сама смрт још може и бити херојска и као таква да изазива дивљење, али умирање је процес који савремени човек не може да осмисли. Умирање је за њега без смисла као и бол и патња који претходе смрти. Процес секуларизације који карактерише друштва са хришћанском традицијом, поред одређених позитивних аспеката које има, ствара и културу и тип човека „ослобођеног“ од метафизике и потпуно уроњеног у историју и своје биолошко постојање. „У тој ситуацији смрт постаје потпуно несхватљива чињеница, која матира човекове способности и његову моћ владања над светом“[16]. Реакција наше културе на такав менталитет је „скривање“ смрти, односно њена табуизација. Подсетимо се само како су се културолошки акценти променили, па је смрт од догађаја заједнице постала скривена и приватна, док су сексуални односи од некадашњег табуа прерасли у малтене јавни чин.

Заборављање и скривање смрти је један од суштинских проблема са којима се сусреће

пастирска делатност у циљу преношења вере. Свака религија полази од базичне претпоставке, коју сматра универзалном и ванвременском, да је „смрт суштински проблем не само човека већ и за свако биће које постоји на земљи“[17]. Исто тако, свака религија, а посебно хришћанство, има тежњу да укаже на пут превазилажења и победе над смрћу. У том смислу хришћанство можемо најједноставније да дефинишемо као *вест о Христовом васкрсењу из мртвих*, као веру у победу живота над смрћу. Скривајући смрт савремени човек је у опасности да изгуби упориште на коме се гради здање вере. Ако смрти нема у животу чему онда служи вера која говори о победи над смрћу? Овакво инфантилно окретање главе од проблема неће, наравно, решити проблем смрти. Напротив, оно ће само појачати ужас који доноси час смрти, нас самих као и наших вољених. За почетак, би припрема за смрт била значајан корак ка детабуизацији смрти.

Православна Црква стоји на становишту да су последњи тренуци нашег живота свети тренуци у којима се сагледава и вреднује целокупни живот и зато их не треба пожуривати. Тај тренутак је у власти Бога који нам, можда, у тим тренуцима нуди последњу шансу за покајање[18].

3.3. Еутаназија као индивидуално право

Индивидуална људска права као *идеја нашег доба* свој почетак имају у годинама непосредно после ужаса Другог светског рата. Појединци су се у њему нашли као у вихору из кога нису могли да иступе нити да се одбране, чак и ако су другачије мислили. Заштита појединаца је била основа на којој почива идеја о људским правима. По први пут у историји појединац је постао субјект међународног права и истичући та своја права могао да се заштити од великих институција попут, пре свега, државе, али затим и породице, па и цркве (слободом вероисповести). Резултати који су постигнути у протеклим деценијама од Другог светског рата су знатно подигли ниво индивидуалних слобода и заштите појединаца широм света[19]. Али, као и све у историји, и ова идеја има своје наличје које показује кроз једностраност, а понекад и апсурд. Једна од тих једностраности је и губљење равнотеже између права појединца и права заједнице у којој живи и на основу које може да се оствари као појединац. У том смислу се можемо запитати да ли се еутаназија као индивидуално „право на смрт“, какво је њено правно одређење, тиче искључиво умирућег или и његовог ужег и ширег окружења, породице, пријатеља, Цркве?

Џ. Дејвид Велеман у својој студији под насловом *Право на окончање сопственог живота*[20] наводи следеће своје сопствено искуство:

То што сам добио рак променило је моја осећања према људима који пуше. Сећам се да сам слушао колегу филозофа како образлаже, машући цигаретом, о свом праву да изабере да ли да живи и умре пушећи или да престане да пуши и само преживљава. Управо сам започео хемотерапију у трајању од годину дана и преживљавање ми је звучало сасвим добро... Слушајући како се мој домаћин смеје свом будућем раку, питао сам се да ли зна колико много њих (људи) ће га делити с њим[21].

Ако бих желео да још јаче нагласим ову дилему, питање би било - да ли једна тако суштинска чињеница нечијег живота каква је смрт, може бити његово искључиво индивидуално право?

Савремени човек на ово питање све више одговара позитивно и тиме успоставља једну од основних дијагноза нашег друштва, да је оно индивидуалистичко. Човек је индивидуа, независтан у односу на постојање других и одређује се на основу своје природе, а не на основу својих односа према другима[22]. Оваква онтолошка усамљеност се речником хришћанске теологије назива стањем пада и греха. Ни живот, а самим тим ни смрт, никада нису случај појединца већ свих који су везама љубави са њим повезани, а превасходно Бога који воли сваког човека. Човек у друштву не живи са случајним партнерима безначајним за његово постојање, већ са ближњима од којих зависи његово постојање као што и њихово постојање зависи од њега. Смрћу једног човека не одлази само он већ се више или мање урушава и свет свих оних који су га волели. Из угла православне теологије која гради човеково постојање на везама љубави са Богом и ближњима, могли би да се запитамо да ли је у многим случајевима жеље за еутаназијом, посебно „на захтев“, као и код многих случајева покушаја самоубиства, реч заправо о позиву у помоћ усамљеног и намученог човека? Тако би право на достојанствену смрт у хришћанском кључу значило „право“ сваког човека да свој живот оконча окружен пажњом и љубављу својих најближих. То би било хришћанско схватање еутаназије.

Ово би био и крај нашег огледа, али би могао да буде и почетак разматрања врло значајног сегмента медицинске заштите, а то је палијативна нега. Искуства из света показују растући значај ове области. У односу на тему еутаназије, истраживања показују да чим су терминално оболели пацијенти у овим институцијама добили људску пажњу и негу, значајно се смањила и њихова жеља за што бржом смрћу. Везе љубави су суштински елементи нашег живота, наше смрти, али и нашег вечног постојања.

ЛИТЕРАТУРА

1. Епископ браничевски Игнатије, *Проблем смрти у хришћанској онтологији*, Пожаревац 2012.
2. Игњатијеф Мајкл, *Људска права као политика и идолопоклонство*, Службени гласник 2006.
3. Јеротић Владета, *Еутаназија и религија*, Српски архив за целокупно лекарство, vol. 136, бр. 5-6, стр. 331-333 преузето са www.doiserbia.nb.rs
4. Митрополит Фтиотидски Николај, *Η θέση της Εκκλησίας επί του θέματος της ευθανασίας*, www.ecclesia.gr преузето 30.08.2015.
5. Митрополит пергамски Јован, „Релациона онтологија: увиди из светоотачке мисли“, *Богословље 1* 2015., стр. 19-29
6. Морис Дејвид, *Bolest i kultura u postmodernom dobu*, Klio 2008.
7. *Основи социјалне концепције Руске Православне Цркве*, Беседа, Нови Сад 2007.
8. Aramini Michele, *Uvod u bioetiku*, KS, Загреб 2009.
9. *Bioetika*, приредили Војин Ракић, Иван Младеновић, Рада Дрезгић, Службени гласник 2012.
10. *Dictionary of Greek and Roman biography and Mythology*, Wiliam Smith Ed., www.perseus.tufts.edu преузето 31.08.2015.
11. Matulić Tonči, *Metamorfoze kulture*, Glas koncila, Загреб 2009.
12. K.Binding, A.E. Hoche, *Die Freigabe der Vernichtung lebensunwerten Lebens: Ihr Mass und Ihre Form*, Meiner, Leipzig 1920.
13. *The Nazi Euthanasia (T-4) Program: Background & Overview*, <https://www.jewishvirtuallibrary.org/jsource/Holocaust/t4.html> преузето 26.08.2015.
14. K.D. Bracher/ M. Funke, H.A. Jacobsen, *Deutschland 1933-1945*, Bonn 1992.
15. *Osnove socijalnog učenja Katoličke Crkve*, Београд 2006.

Белешке

- [1] Види *Bioetika*, приредили Војин Ракић, Иван Младеновић, Рада Дрезгић, Службени гласник 2012.
- [2] Tonči Matulić, *Metamorfoze kulture*, Glas koncila, Загреб 2009., стр. 673
- [3] Види *Dictionary of Greek and Roman biography and Mythology*, Wiliam Smith Ed., www.perseus.tufts.edu преузето 31.08.2015.
- [4] Види Митрополит Фтиотидски Николај, *Η θέση της Εκκλησίας επί του θέματος της ευθανασίας*, www.ecclesia.gr преузето 30.08.2015.
- [5] Michele Aramini, *Uvod u bioetiku*, KS, Загреб 2009. стр. 291

- [6] Опширније о разликама између активне и пасивне еутаназије види Џејмс Рејчелс, „Активна и пасивна еутаназија“ у *Bioetika*, приредили Војин Ракић, Иван Младеновић, Рада Дрезгић, Службени гласник 2012., 583-589 где аутор разматра дилему да ли је убијање, по себи, лошије од пуштања некога да умре.
- [7] Види опширније Владета Јеротић, *Еутаназија и религија*, Српски архив за целокупно лекарство, вол. 136, бр. 5-6, стр. 331-333 преузето са www.doiserbia.nb.rs
- [8] K.Binding, A.E. Hoche, *Die Freigabe der Vernichtung lebensunwerten Lebens: Ihr Mass und Ihre Form*, Meiner, Leipzig 1920.
- [9] За више види *The Nazi Euthanasia (T-4) Program: Background & Overview*, <https://www.jewishvirtuallibrary.org/jsource/Holocaust/t4.html>, преузето 26.08.2015., као и K.D. Bracher/ M. Funke, H.A. Jacobsen, *Deutschland 1933-1945*, Bonn 1992., стр. 182 и даље
- [10] *Службеник*, САС СПЦ, 2011., стр. 23
- [11] Беседа, Нови Сад 2007.
- [12] Исто, стр. 162-163
- [13] *Osnove socijalnog učenja Katoličke Crkve*, Београд 2006.
- [14] Исто, стр. 80
- [15] За више види Дејвид Морис, *Bolest i kultura u postmodernom dobu*, Klio 2008.
- [16] Aramini, исто, стр. 292
- [17] Епископ браничевски Игнатије, *Проблем смрти у хришћанској онтологији*, Пожаревац 2012., стр. 13
- [18] За више о последњим моментима живота види Митрополит Фтиотидски Николај, *Η θέση της Εκκλησίας επί του θέματος της ευθανασίας*, www.ecclesia.gr преузето 30.08.2015.
- [19] За више види М. Игњатијеф, *Људска права као политика и идолопоклонство*, Службени гласник 2006.
- [20] У *Биоетика*, стр. 519-617
- [21] Исто, стр. 591
- [22] За више о православној релационој онтологији види Митрополит пергамски Јован, „Релациона онтологија: увиди из светоотачке мисли“, *Богословље 1* 2015., стр. 19-29 као и Епископ браничевски Игнатије, наведено дело